

В. І. Борисова, К. Ю. Іванова, Б. П. Карнаух, Ю. Є. Ходико

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Навчальний посібник
до складання вступного випробування
в магістратуру у форматі ЗНО

Харків
«Право»
2021

Колектив авторів:

В. І. Борисова: гл. 1 (питання 1.1); гл. 4 (питання 4.1); гл. 5 (питання 5.4–5.6); гл. 6 (питання 6.4, 6.5); гл. 12 (питання 12.4); гл. 14 (питання 14.1, 14.4, 14.5); гл. 22 (питання 22.1–22.3); гл. 37 (питання 37.6); гл. 40 (питання 40.5);

К. Ю. Іванова: глава 10; гл. 17 (питання 17.11); гл. 18 (питання 18.3–18.5); гл. 21 (питання 21.8); гл. 22 (питання 22.4–22.6); гл. 30 (питання 30.2); гл. 46 (питання 46.11); гл. 47 (питання 47.3, 47.5, 47.7);

Б. П. Карнаух: гл. 1 (питання 1.2, 1.3); гл. 4 (питання 4.2–4.6); глави 7, 11; гл. 12 (питання 12.1–12.3); гл. 13; гл. 14 (питання 14.2, 14.3); глави 15, 20, 23; гл. 24 (питання 24.2, 24.3, 24.5); глави 26, 33, 34; гл. 37 (питання 37.1–37.5); гл. 44; гл. 45 (питання 45.1, 45.7–45.17);

Ю. Є. Ходико: глави 2, 3; гл. 5 (питання 5.1–5.3, 5.7); гл. 6 (питання 6.1–6.3, 6.6, 6.7); глави 8, 9, 16; гл. 17 (питання 17.1–17.10); гл. 18 (питання 18.1, 18.2); гл. 19; гл. 21 (питання 21.1–21.7); гл. 24 (питання 24.1, 24.4); глави 25, 27, 28, 29; гл. 30 (питання 30.1, 30.3–30.5); глави 31, 32, 35, 36, 38, 39; гл. 40 (питання 40.1–40.4); глави 41, 42, 43; гл. 45 (питання 45.2–45.6); гл. 46 (питання 46.1–46.10); гл. 47 (питання 47.1, 47.2, 47.4, 47.6); гл. 48

Цивільне право України : навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В. І. Борисова, К. Ю. Іванова, Б. П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. – Харків : Право, 2021. – 396 с.

ISBN 978-966-998-219-3

У посібнику дано відповіді на ключові питання з навчального курсу «Цивільне право України» з урахуванням останніх змін і доповнень, внесених до цивільного законодавства, що виносяться на зовнішнє незалежне оцінювання студентів, які навчаються за спеціальностями «Право» і «Міжнародне право», відповідно до Програми вступного випробування, затвердженої наказом МОН України від 8 квітня 2021 р. №408.

Посібник призначений для студентів (слухачів, курсантів) юридичних закладів вищої освіти та юридичних факультетів закладів вищої освіти всіх форм навчання, які готуються до складання вступного випробування до магістратури. Може бути корисним абітурієнтам, аспірантам, науковцям і практичним працівникам.

УДК 347(477)(075)

ЗМІСТ

1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

1.1. Поняття та предмет цивільного права як галузі права	16
1.2. Принципи цивільного права	17
1.3. Система цивільного права	20

2. ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

2.1. Цивільне законодавство України: поняття та структура	22
2.2. Договір як джерело цивільного права. Акти цивільного законодавства й договір	22
2.3. Звичай як джерело цивільного права. Звичай ділового обороту	23
2.4. Міжнародні договори як джерела цивільного права	24

3. ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

3.1. Поняття та елементи цивільних правовідносин	26
3.2. Класифікація цивільних правовідносин	27
3.3. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин	27

4. ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

4.1. Поняття фізичної особи	29
4.2. Цивільна правоздатність фізичної особи	30
4.3. Цивільна дієздатність фізичної особи: поняття, види	31
4.4. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною	37
4.5. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Визнання фізичної особи зниклою безвісти. Оголошення фізичної особи померлою	40
4.6. Опіка та піклування над фізичною особою	44

5. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

5.1. Поняття та ознаки юридичної особи	48
5.2. Види та організаційно-правові форми юридичних осіб	48
5.3. Порядок створення юридичної особи. Установчі документи юридичних осіб	49
5.4. Правосуб'єктність юридичної особи та порядок її реалізації	51

5.5. Припинення юридичної особи.....	52
5.6. Підприємницькі товариства: поняття та види.....	55
5.7. Непідприємницькі товариства: поняття та види.....	58

6. ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

6.1. Поняття об'єктів цивільних прав та їх оборотоздатність.....	60
6.2. Речі як об'єкти цивільних прав: поняття, класифікація.....	61
6.3. Гроші як об'єкти цивільних прав. Валютні цінності.....	62
6.4. Майно, майнові права. Підприємство як єдиний майновий комплекс.....	64
6.5. Інформація як об'єкт цивільних правовідносин.....	66
6.6. Цінні папери як об'єкти цивільних прав.....	67
6.7. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав.....	68

7. ПРАВОЧИНИ

7.1. Поняття та види правочинів.....	70
7.2. Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину.....	73
7.3. Форма правочину та юридичні наслідки її недодержання.....	75
7.4. Недійсні правочини, їх юридична природа та види.....	76
7.5. Загальні правові наслідки недійсності правочину. Правові наслідки недійсності окремих частин правочину.....	78
7.6. Правові наслідки вчинення недійсних правочинів.....	79

8. ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

8.1. Поняття та підстави представництва.....	85
8.2. Повноваження представника. Правові наслідки вчинення правочинів з перевищенням повноважень представником.....	86
8.3. Види представництва.....	86
8.4. Довіреність: поняття, види, форма.....	87
8.5. Припинення представництва за довіреністю.....	88

9. СТРОКИ ТА ТЕРМІНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ

9.1. Поняття та види строків і термінів у цивільному праві.....	89
9.2. Способи визначення строків і термінів. Порядок обчислення строків.....	90
9.3. Поняття та види позовної давності.....	91
9.4. Початок перебігу позовної давності.....	92

9.5. Зупинення та переривання перебігу позовної давності	92
9.6. Наслідки спливу позовної давності.....	93
9.7. Вимоги, на які позовна давність не поширюється.....	94

10. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

10.1. Поняття та зміст особистого немайнового права.....	95
10.2. Види особистих немайнових прав.....	93
10.3. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи.....	97
10.4. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.....	99
10.5. Захист особистих немайнових прав	101

11. ПРАВО ВЛАСНОСТІ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

11.1. Поняття та зміст права власності	104
11.2. Об'єкти та суб'єкти права власності	106
11.3. Здійснення права власності.....	108
11.4. Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна.....	111

12. НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

12.1. Підстави набуття права власності: загальна характеристика	112
12.2. Набуття права власності на новостворене майно та об'єкти незавершеного будівництва; на перероблену річ; за договором; на безхазяйну річ; на знахідку; на бездоглядну домашню тварину; на скарб; за набувальною давністю.....	112
12.3. Підстави припинення права власності: загальна характеристика.....	119
12.4. Відмова від права власності. Припинення права власності особи на майно, яке не може їй належати. Реквізиція. Конфіскація.....	120

13. ПРАВО СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

13.1. Поняття і види права спільної власності	123
13.2. Право спільної часткової власності: поняття, суб'єкти, підстави виникнення. Визначення часток у праві спільної часткової власності	124
13.3. Здійснення права спільної часткової власності.....	125
13.4. Право переважної купівлі частки у праві спільної часткової власності	126

13.5. Припинення права спільної часткової власності	127
13.6. Право спільної сумісної власності: поняття, суб'єкти, підстави виникнення	129
13.7. Здійснення права спільної сумісної власності	129
13.8. Припинення права спільної сумісної власності	130

14. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

14.1. Засади захисту права власності	132
14.2. Віндикаційний позов	133
14.3. Негаторний позов	136
14.4. Визнання права власності	137
14.5. Інші способи захисту права власності	138

15. РЕЧОВІ ПРАВА НА ЧУЖЕ МАЙНО

15.1. Загальна характеристика речових прав на чуже майно	141
15.2. Право володіння чужим майном	141
15.3. Право користування чужим майном (сервітут)	142
15.4. Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис)	143
15.5. Право забудови земельної ділянки (суперфіцій)	144

16. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

16.1. Поняття права інтелектуальної власності	147
16.2. Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності	148
16.3. Підстави виникнення (набуття) та зміст права інтелектуальної власності	149
16.4. Захист права інтелектуальної власності	150

17. АВТОРСЬКЕ ПРАВО ТА СУМІЖНІ ПРАВА

17.1. Поняття та об'єкти авторського права	151
17.2. Суб'єкти авторського права. Співавторство	152
17.3. Виникнення авторського права	153
17.4. Особисті немайнові права автора	153
17.5. Майнові права інтелектуальної власності на твір, строки їх чинності	154
17.6. Випадки правомірного використання твору без згоди автора	154
17.7. Поняття та об'єкти суміжних прав	157

17.8. Суб'єкти суміжних прав	157
17.9. Виникнення суміжних прав	158
17.10. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкти суміжних прав, строки їх чинності	158
17.11. Захист авторського і суміжних прав	159

18. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ВИНАХІД, КОРИСНУ МОДЕЛЬ, ПРОМИСЛОВИЙ ЗРАЗОК

18.1. Поняття та ознаки винаходу, корисної моделі, промислового зразка	162
18.2. Суб'єкти права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок	163
18.3. Засвідчення набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок	163
18.4. Майнові права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок. Строк їх чинності	165
18.5. Припинення чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок	170

19. ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНЕ НАЙМЕНУВАННЯ, ТОРГІВЕЛЬНУ МАРКУ

19. Право інтелектуальної власності на комерційне найменування, торгівельну марку	173
---	-----

20. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

20.1. Поняття зобов'язання та підстави його виникнення	175
20.2. Сторони та треті особи у зобов'язанні. Заміна сторін у зобов'язанні	176
20.3. Виконання зобов'язання	180

21. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

21.1. Загальні положення про забезпечення виконання зобов'язання	184
21.2. Неустойка. Правові наслідки сплати (передання) неустойки	185
21.3. Поручка. Правові наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого поручкою	187
21.4. Гарантія. Правові наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого гарантією	189

21.5. Завдаток. Правові наслідки порушення або припинення зобов'язання, забезпеченого завдатком.....	190
21.6. Застава: поняття, предмет, види, підстави виникнення і припинення. Правові наслідки невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою.....	191
21.7. Притримання.....	193
21.8. Довірча власність: поняття, об'єкт, підстави виникнення і припинення.....	195

22. ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

22.1. Припинення зобов'язання виконанням. Припинення зобов'язання неможливістю його виконання.....	199
22.2. Припинення зобов'язання переданням відступного.....	200
22.3. Припинення зобов'язання зарахуванням.....	201
22.4. Припинення зобов'язання за домовленістю сторін. Новація. Прощення боргу.....	203
22.5. Припинення зобов'язання поєднання боржника і кредитора в одній особі.....	206
22.6. Припинення зобов'язання смертю фізичної особи або ліквідацією юридичної особи.....	206

23. ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

23.1. Поняття порушення зобов'язання.....	209
23.2. Правові наслідки порушення зобов'язання.....	209
23.3. Поняття та ознаки цивільно-правової відповідальності.....	210
23.4. Види цивільно-правової відповідальності.....	211
23.5. Форми цивільно-правової відповідальності.....	213
23.6. Умови цивільно-правової відповідальності.....	213
23.7. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.....	215

24. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДОГОВІР

24.1. Поняття та види договору.....	218
24.2. Свобода договору та її межі.....	220
24.3. Зміст договору.....	222
24.4. Укладення договору.....	222
24.5. Зміна або розірвання договору.....	224

25. ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

25.1. Поняття та юридична характеристика договору купівлі-продажу, його види.....	226
25.2. Сторони договору купівлі-продажу, їхні права та обов'язки	226
25.3. Істотні умови договору купівлі-продажу. Предмет договору. Ціна товару	229

26. ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

26.1. Договір роздрібної купівлі-продажу	231
26.2. Договір поставки.....	234
26.3. Договір міни (бартеру)	236

27. ДОГОВІР ДАРУВАННЯ

27.1. Поняття та юридична характеристика договору дарування, його види	240
27.2. Сторони договору дарування, їх права та обов'язки	240
27.3. Предмет договору дарування. Прийняття дарунка	242
27.4. Розірвання договору дарування	242
27.5. Договір про пожертву	243

28. ДОГОВОРИ РЕНТИ

ТА ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)

28.1. Поняття та юридична характеристика договору ренти	244
28.2. Сторони договору ренти.....	244
28.3. Передання майна під виплату ренти. Форма і розмір ренти, строк її виплати.....	245
28.4. Розірвання договору ренти.....	246
28.5. Поняття та юридична характеристика договору довічного утримання (догляду)	247
28.6. Сторони договору довічного утримання (догляду). Обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду)	247
28.7. Припинення договору довічного утримання (догляду).....	248

29. ДОГОВІР НАЙМУ (ОРЕНДИ)

29.1. Поняття та юридична характеристика договору найму (оренди).....	250
29.2. Сторони договору найму (оренди), їхні права та обов'язки	250

29.3. Істотні умови договору найму (оренди). Предмет договору найму (оренди). Плата за користування майном. Строк договору найму (оренди)	252
29.4. Припинення договору найму (оренди)	253

30. ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ)

30.1. Договір прокату	254
30.2. Договір найму (оренди) земельної ділянки	255
30.3. Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди	258
30.4. Договір найму (оренди) транспортного засобу	259
30.5. Договір лізингу	262

31. ДОГОВІР НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА

31.1. Поняття та юридична характеристика договору найму (оренди) житла	264
31.2. Сторони договору найму (оренди) житла, їхні права та обов'язки. Особи, які постійно проживають із наймачем. Тимчасові мешканці	264
31.3. Істотні умови договору найму (оренди) житла. Предмет договору найму (оренди) житла. Плата за користування житлом. Строк договору найму (оренди) житла	266
31.4. Розірвання договору найму (оренди) житла	267

32. ДОГОВІР ПОЗИЧКИ

32.1. Поняття та юридична характеристика договору позички	269
32.2. Сторони договору позички, їх права та обов'язки	269
32.3. Розірвання договору позички	270

33. ДОГОВІР ПІДРЯДУ

33.1. Поняття та юридична характеристика договору підряду, його види	272
33.2. Сторони договору підряду, їхні права та обов'язки. Генеральний підрядник і субпідрядник	272
33.3. Істотні умови договору підряду. Предмет договору підряду. Ціна роботи. Строк виконання роботи	276

34. ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ

34.1. Договір побутового підряду	278
--	-----

34.2. Договір будівельного підяду	281
34.3. Договір підяду на проєктні та пошукові роботи.....	284

35. ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

35.1. Поняття та юридична характеристика договору про надання послуг.....	287
35.2. Виконання договору про надання послуг.....	288
35.3. Плата за договором про надання послуг.....	288
35.4. Відповідальність виконавця за порушення договору про надання послуг.....	288

36. ДОГОВОРИ У СФЕРІ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

36.1. Поняття та юридична характеристика договору перевезення вантажу.....	289
36.2. Сторони договору перевезення вантажу, їх права та обов'язки	289
36.3. Поняття та юридична характеристика договору перевезення пасажира та багажу.....	291
36.4. Сторони договору перевезення пасажира та багажу, їхні права та обов'язки	291
36.5. Договір чартеру (фрахтування).....	292
36.6. Договір транспортного експедирування	293

37. ДОГОВІР ЗБЕРІГАННЯ

37.1. Поняття та юридична характеристика договору зберігання, його види.....	296
37.2. Сторони договору зберігання, їхні права та обов'язки. Професійний зберігач	297
37.3. Відповідальність зберігача за втрату (нестачу) чи пошкодження речі	299
37.4. Зберігання на товарному складі.....	299
37.5. Спеціальні види зберігання.....	301
37.6. Договір охорони	304

38. ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ

38.1. Поняття та юридична характеристика договору страхування.....	307
38.2. Сторони договору страхування, їхні права та обов'язки	307

38.3. Істотні умови договору страхування	309
38.4. Відмова від здійснення страхової виплати	310
38.5. Припинення договору страхування.....	310

39. ДОГОВІР ДОРУЧЕННЯ. ДОГОВІР КОМІСІЇ. ДОГОВІР УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ

39.1. Поняття та юридична характеристика договору доручення	312
39.2. Сторони договору доручення, їхні права та обов'язки	313
39.3. Припинення договору доручення	314
39.4. Поняття та юридична характеристика договору комісії.....	315
39.5. Сторони договору комісії, їхні права та обов'язки	315
39.6. Поняття та юридична характеристика договору управління майном	318
39.7. Істотні умови договору управління майном	318
39.8. Сторони договору управління майном, їхні права та обов'язки	319
39.9. Припинення договору управління майном.....	320

40. ДОГОВІР ПОЗИКИ. КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР

40.1. Поняття та юридична характеристика договору позики	322
40.2. Сторони договору позики, їхні права та обов'язки	322
40.3. Поняття та юридична характеристика кредитного договору.....	323
40.4. Сторони кредитного договору, їхні права та обов'язки	324
40.5. Проценти за кредитним договором	325

41. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ. ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО РАХУНКА

41.1. Поняття та юридична характеристика договору банківського вкладу (депозиту).....	327
41.2. Сторони договору банківського вкладу (депозиту), їхні права та обов'язки	327
41.3. Проценти на банківський вклад	328
41.4. Поняття та юридична характеристика договору банківського рахунка	329
41.5. Сторони договору банківського рахунка, їхні права та обов'язки	329
41.6. Розірвання договору банківського рахунка	332

42. ДОГОВІР ФАКТОРИНГУ

42.1. Поняття та юридична характеристика договору факторингу	332
--	-----

42.2. Предмет договору факторингу.....	332
42.3. Сторони договору факторингу, їхні права та обов'язки.....	322

43. ДОГОВОРИ ЩОДО РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

43.1. Загальна характеристика договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, їх види	335
43.2. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності	336
43.3. Ліцензійний договір.....	337
43.4. Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності	338
43.5. Договір про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності	338
43.6. Договір комерційної концесії.....	339

44. ДОГОВІР ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

44.1. Загальна характеристика договору про спільну діяльність	342
44.2. Договір простого товариства	342

45. НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

45.1. Поняття та види недоговірних зобов'язань.....	346
45.2. Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу	347
45.3. Публічна обіцянка нагороди за результатами конкурсу.....	348
45.4. Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення....	349
45.5. Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи	350
45.6. Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи	353
45.7. Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.....	353
45.8. Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду	355
45.9. Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду	357
45.10. Способи відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого. Урахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди, при вирішенні питання про відшкодування шкоди.....	358
45.11. Відшкодування шкоди, завданої при здійсненні особою права на самозахист та в стані крайньої необхідності	360

45.12. Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою. Відшкодування шкоди, завданої органами публічної влади, їх службовими чи посадовими особами	361
45.13. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду	363
45.14. Відшкодування шкоди, завданої малолітніми, неповнолітніми, недієздатними фізичними особами, фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена, та фізичними особами, які не усвідомлювали значення своїх дій та (або) не могли керувати ними	366
45.15. Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки	368
45.16. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю	370
45.17. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)	371

46. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СПАДКУВАННЯ

46.1. Поняття спадкування. Підстави спадкування	373
46.2. Спадщина, її склад. Права та обов'язки, які не входять до складу спадщини	373
46.3. Час і місце відкриття спадщини	374
46.4. Спадкоємці. Право на спадкування. Усунення від права на спадкування	375
46.5. Поняття заповіту. Види заповітів. Право на заповіт	376
46.6. Право на обов'язкову частку в спадщині	378
46.7. Зміст заповіту. Заповідальний відказ. Покладення на спадкоємців інших обов'язків	379
46.8. Форма заповіту. Посвідчення заповіту	381
46.9. Право заповідача на скасування та зміну заповіту. Недійсність заповіту	382
46.10. Черговість спадкування за законом	383
46.11. Спадкування за правом представлення	384

47. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ. ВИКОНАННЯ ЗАПОВІТУ. ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА НА СПАДЩИНУ

47.1. Прийняття спадщини. Строки для прийняття спадщини.....	386
47.2. Право на відмову від прийняття спадщини. Правові наслідки відмови від прийняття спадщини	387
47.3. Перехід права на прийняття спадщини (спадкова трансмісія)	388
47.4. Відумерлість спадщини	389
47.5. Поділ та перерозподіл спадщини між спадкоємцями.....	389
47.6. Виконання заповіту.....	390
47.7. Оформлення права на спадщину	391

48. СПАДКОВИЙ ДОГОВІР

48.1. Поняття спадкового договору. Сторони у спадковому договорі.....	394
48.2. Особливості спадкового договору за участю подружжя	394
48.3. Забезпечення виконання спадкового договору.....	394

1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

1.1. Поняття та предмет цивільного права як галузі права

Цивільне право як галузь приватного права – це сукупність правових норм, які регулюють особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників.

До чинників, що характеризують цивільне право як галузь приватного права, належать: предмет, метод правового регулювання, функції та притаманні йому принципи.

Предмет цивільного права становлять дві групи цивільних відносин: особисті немайнові та майнові, які об'єднує те, що вони засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників.

Ознаками *особистих немайнових прав*, які позбавлені матеріального характеру, є те, що вони:

а) є складовою змісту цивільної правоздатності фізичної та юридичної особи. Так, усі фізичні особи рівні у здатності мати цивільні права, і кожна з них має всі особисті немайнові права, встановлені Конституцією та ЦК України (частини 1, 2 ст. 26), незалежно від того: чи то є особисті немайнові права, призначені забезпечити її природне існування, чи ті, що забезпечують її соціальне буття. У випадках, встановлених законом, здатність мати особисті немайнові права пов'язується з досягненням фізичною особою відповідного віку (наприклад, право на донорство, право на інформацію про стан свого здоров'я виникають у фізичної особи тільки з досягненням 18 років, право на зміну імені – з досягненням 16 років, а за згодою батьків або одного з батьків, з ким вона проживає, чи піклувальника – з досягненням 14 років тощо). Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, що за своєю природою можуть належати лише людині;

б) мають особливість виникнення та припинення;

в) пов'язані безпосередньо з особистістю фізичної особи і, як наслідок, не можуть відчужуватися ні в добровільному порядку, ні примусово. До того ж фізична особа позбавлена права від них відмовитися. Утім це правило не діє в тих випадках, коли йдеться про фізичну особу – підприємця або юридичну особу.

Хоча у предметі правового регулювання ЦК України ставить на перше місце особисті немайнові відносини, основне значення мають все ж майнові відносини як суспільні, що виникають у зв'язку з використанням різних майнових благ (речей, робіт, послуг тощо).

Майнові відносини – це конкретні властиві товарному виробництву, об'єктивні за змістом і вольові за своєю формою відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Майнові відносини, які не засновані на цих принципах, не належать до предмета цивільного права і не можуть регулюватися його нормами. Так, до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не передбачено законом (ч. 2 ст. 1 ЦК України).

1.2. Принципи цивільного права

Принципи цивільного права – це найбільш загальні ідеї та вимоги, які визначають загальний образ цивільного права. Принципами цивільного права є такі.

А) Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Б) Неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом. Право приватної власності є непорушним.

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

В) Свобода договору. Принцип свободи договору означає, що

(1) особа вільна *укладати або не укладати* договір;
(2) особа вільна у виборі контрагента (*з ким укладати* договір);
(3) у разі укладення договору сторони вільні на власний розсуд обирати *вид договору*, який найкраще відповідатиме економічному результату, якого вони прагнуть досягти. При цьому сторони мають право укладати не лише договори, які прямо передбачені в ЦК (пойменовані), проте й такі, що не передбачені актами цивільного законодавства, але відповідають загальним засадам цивільного законодавства (непойменовані), а також договори, в яких містяться елементи різних договірних типів (змішані договори);

(4) сторони вільні на власний розсуд визначати *умови договору*, які в сукупності становлять його зміст. При цьому сторони, по-перше, мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами. По-друге, сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд, якщо тільки такий відступ прямо не заборонений імперативними нормами або не слідує із самої суті відносин між сторонами;

(5) сторони, за загальним правилом, вільні у виборі *форми договору* та способу його укладення;

(6) сторони вільні у виборі *способу забезпечення належного виконання* договірних зобов'язань;

(7) зрештою, сторони вільні за обопільною згодою *змінювати або розривати* укладений договір.

Г) Свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом. Відповідно до Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими актами. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом.

Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених Конституцією України.

Підприємництво здійснюється на основі:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Д) Судовий захист цивільного права та інтересу. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини.

Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором.

У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної

в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

Е) Справедливість, добросовісність та розумність. Зміст цього принципу насамперед полягає в забороні зловживати правами. Особа, яка зловживає правами, вважається такою, що поводить себе недобросовісно.

При цьому під зловживанням правами розуміють використання прав з цілями іншими, аніж ті, задля яких такі права надані, або ж використання прав у такий спосіб, який є явно непропорційним до цілі, задля якої надано відповідне право.

1.3. Система цивільного права

Система цивільного права – внутрішня побудова цивільного права як галузі, його поділ на підгалузі, інститути, субінститути і норми.

У світі існує дві системи побудови цивільного права:

- інституційна; і
- пандектна.

Інституційна система називається так, тому що її описав давньоримський юрист Гай у своїй славетній книзі «Інституції». Згідно з інституційною системою увесь масив цивільного права поділяється на три блоки:

- особи;
- речі;
- зобов'язання.

За інституційною системою побудовано Цивільний кодекс Франції.

Пандектна система була розроблена середньовічними німецьким професорами, які викладали римське право в університетах. Вони писали ґрунтовні й розлогі підручники, які називались «Пандекти». У цих підручниках увесь масив цивільного права розподіляли на такі блоки:

- загальна частина;
- речове право;
- шлюбне та сімейне право;
- зобов'язальне право;
- спадкове право.

За пандектною системою побудовано Німецьке цивільне уложення. Пандектну систему було взято за основу і при розробці Цивільного кодексу України. Однак, до неї було внесено деякі корективи. По-перше було додано книгу, присвячену особистим немайновим правам фізичної особи (книга друга). По-друге, сімейне право було виділено в окремий кодекс. По-третє, було додано книгу, присвячену праву інтелектуальної власності (книга четверта).